

Konjektürel Denge Hedefleri Açısından Sübvansiyon Olgusu ve 1990 Sonrası Konumu

A. Niyazi ÖZKER*

ABSTRACT

Subsidies have taken over the task of being an important financial instrument in reaching economic objectives. In this connection, it is observed that, subsidies serve as an indirect negative tax in different countries that have different macro policies. On the other hand, subsidies together with public expenditures, affect the demand elasticities of goods concerned in the market and help to balance the deviations in profits earned from those goods. This situation, beyond doubt, is reflected to the consumer in the positive sense. Therefore, there arises the need to establish a state of balance between consumer subsidies (or incentives) and utility margins of export - oriented industries. In this study, it has also been tried to analyse the structure of subsidised areas, including the agricultural sector.

Key Words: Subsidies, Household Economic Composition, Public Expenditure, Macro-economic Conditions. National Capital.

GİRİŞ

Teorik olarak makro bir kamu politikası kapsamında negatif dolaylı bir vergi olarak karşımıza çıkan sübvansiyon olgusu, özel girişimlerin süregelmesinde nicelik açısından belirgin bir kaynak aktarımı politikasıyla özdeş bir yapı arz etmektedir (Brochier and Tabatoni, 1971:542). Bu noktadan hareketle sübvansiyon olgusu belirlenen iktisadi hedeflere ulaşması açısından fayda ve sakıncalarına ilişkin dönemsel bir yaptırıma sahip olabilmektedir.

Bu bağlamda faiz indirimleri donatım sübvansiyonları ile yapım ve inşaat sübvansiyonları, kamu erkinin makro politikalarının da öncelikli operasyonel araçlar olabilmekte ve negatif dolaylı bir vergi olgusu kapsamındaki yaptırım etkinliğini daha da ön plana çıkarabilmektedir (Goode, 1984:289-290). Özellikle enflasyonist dönemlere ilişkin sübvansiyonlar maliyet yapısı ve fiyat artışlarına nispi de olsa etki ettiğinden arz ve talep dengesinin enflasyonist süreçte beklenenden daha düşük seviyede dengelenmesine yardımcı olmakta, özellikle de ekonomideki stratejik mallar üzerindeki hedeflenen fiyat istikrarını istenilen düzeyde tutabilmektedir ki, bu durum diğer bir anlamda, sübvansiyon olgusuna ilişkin politikaların başarısı üzerinde seçimi, mali politikalara uygun malların aktif ve pasif iki uçta sınıflandırılabilmesi gereğini de yansıtmaktadır (Taylor, 1979:36-37). Şüphesiz ilgili konjonktür içerisinde malların aktif ve pasif ayrımı, söz konusu mal-malların talep esnekliğine, pazarın yapısına ve aynı Pazar

* Yard. Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi Bandırma İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

stratejisinin ilgili mala yarattığı ranta göre biçimlenmekte, dolayısıyla da örneğin enflasyonist bir sürecin önlenmesine ilişkin sübvansiyon limitini de doğrudan belirleyerek stratejik öncelikli bir kimlik kazandırmaktadır. Çünkü ilgili malların piyasadaki hedeflenen talep esnekliği, bu mallara ilişkin kar azalımı eğilimini olumlu yönde dengeleyerek, artan kar ve girişimci fiyatların düşmesiyle döneme ilişkin sübvansiyonların tüketiciye aktarılmasına gerekçe oluşturacaktır (Taylor,1979:78-83).

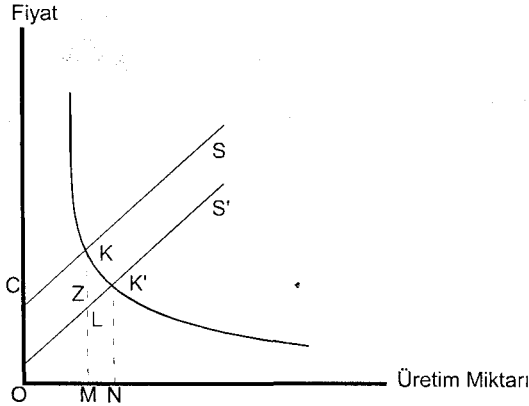
2- SELEKTİF DENGE POLİTİKALARINDA SÜBVANSİYON HARCAMALARI

A- ÜRETİM-TÜKETİM SÜBVANSİYONLARI AYIRIMI.

Dönemsel denge politikaları hedeflerine ulaşmak amacıyla kamu erkinin, piyasa mekanizmasının işleyişini tamamen ortadan kaldırmadan bazı üretim birimlerine özgü yapı ve piyasa tüketim marjlarını değiştirmek amacıyla birtakım mali aktarım ve transferlere başvurduğu görülür. Mali değerlere ilişkin aktarımlar üretim ve tüketim trendine yönelik hedefler açısından farklılıklar ortaya koymasına rağmen üretim ve tüketim sübvansiyonlarının da kısmen yada konjonktürel yapıya uyumlu olarak tamamen karşılıklı iktisadi aktarımlarla birbirlerini etkilediği gerçeklik kazanır (Musgrave,1989:571). Ülkedeki makro iktisadi dengeler açısından sübvansiyonların üretici veya tüketiciye yönlendirilmesinin gerçekte iktisadi açıdan bir farklılık arz etmemesine karşılık sübvansiyon değerlerin öncelikli faydasından tüketiciler yararlanır ve üretim sübvansiyonları ile tüketim sübvansiyonları arasındaki ayırımı konu olan gerekçe kişilerin özel konum ve iktisadi şartlarını dikkate almalarıyla ortaya çıkar ki, bu diğer bir ifadeyle sübvansiyonların nihai yansımalarının tüketici tüketim marjlarını etkilemesi sonucu ilgili üretim çıktısını kullanan herkesin sübvansiyonel değerlerden yararlanmış olacağını da doğrulamış olmaktadır (Hockey,1979:113-114).

Üretim ve tüketime ilişkin sübvansiyon edilen değerler maliyet veya satış fiyatına belirli bir nispi değer olarak yansıdığında ad valorem sübvansiyonlar olarak gündeme gelebilmekte, eğer üretilen her bir üretim başına bir mali değer olarak aktarıldığında ise daha spesifik bir sübvansiyon değer olarak işlem görmektedir (Uluatam,1991:307-308). Bu bağlamda örneğin sübvansiyon olarak aktarılan değerün üretim üzerindeki etkisi, sübvansiyon öncesi ve sonrası olarak alındığında, sübvansiyon öncesi marjinal ve ortalama maliyet eğrilerinin denge noktası sübvansiyon sonrası maliyetlerin düşmesiyle yeni bir fiyat denge noktasına yönleneceği ve ilgili üretim çıktısı sonraki dönemde

marjinal maliyet eğrisinin yeni konumuyla değişmeyen gelir eğrisinin birleşim noktasındaki bir piyasa fiyatı dengesine ulaşacaktır (Nicholson,1989:721). Geline bu noktada üretim ve tüketim marjları arasındaki sübvansiyon bölüşümü, ilgili üretim çıktısının arz ve talep eğrilerinin esnekliklerine bağlı olarak biçimlenmekte ve arz-talep esnekliklerinin birbirlerine olan oranı da sübvansiyon edilen değerlerin üretici ve tüketici arasındaki paylaşım limitini vermektedir. Sübvansiyonların üretim ve tüketim bölüşümlerine ilişkin oransal dağılımı, Musgrave'in konjunktürel arz ve talep hareketlerini gösteren yaklaşımıyla da ifade etmek olanaklıdır (Nicholson,1989:722)

Grafik 1- Sübvansiyonların Üretim-Tüketim Bölüşümü

Grafik (1) de üretime ilişkin birim başına aktarılan sübvansiyon değeri "**KL**" tutarı olarak gerçekleştiğinde, arz eğrisini (bir diğer anlamda marjinal maliyeti) aşağıya doğru kaydırarak önceki "**MK**" ölçeğindeki fiyatı "**NK**" ölçeğindeki fiyata düşürmekte, böylece fiyatlar düşerken satışlarda "**OM**"den, "**ON**" kadar artmaktadır. Bu noktada üretime ilişkin "**KL**" kadar sübvansiyon fiyat düşmesi biçimindeki yaptırımı, dolaylı da olsa üretici ve tüketici arasında paylaşılmış olmakta, diğer bir ifadeyle dönemsel sübvansiyonel değerden "**KO**" kadar tüketici, "**OL**" kadar da üretici yararlanmış olmaktadır. Daha öncede değinildiği gibi arz ve talep esnekliğinin birbirine olan oranı sübvansiyonların üretim ve tüketim aşamalarındaki bölüşümüne ilişkin, grafik (1) deki bu durumu eşitlik olarak,

$$KZ / ZL = e_s / e_d \dots\dots\dots (1)$$

şeklinde biçimlendirmek mümkündür⁽¹⁾. Bu yaklaşım çerçevesinde arz esnekliği düşük sübvans edilen malların eğer talep esnekliği oransal olarak yüksekse, sübvansiyonel değer aktarımından daha çok üreticiler yararlanacak, tersi olan bir durumda da sübvansiyon olarak aktarılan değer nispi çoğunluğu tüketicilere yansıyacak, diğer bir ifadeyle piyasa fiyatlarında tüketici lehine bir düşme söz konusu olarak üretim ve tüketim trendlerine yönlendirilen sübvans değerlere ilişkin bölüşüm ve ayırım gerçekleşmiş olacaktır (Sandford, 1992:33-37).

İthalat ve ihracat politikasında hedeflenen sübvansiyonların yaptırımı da, üretim ve tüketim sübvansiyonlarının bölüşüm sürecine benzemektedir. Bu bağlamda örneğin bir malın ulusal üretimi hiç yoksa, ülke içi fiyatların aktarılan sübvans değerler ölçüsünde düşmesi sonucu, bu tür yardımlardan bütünüyle tüketicinin yararlandığı bir durum ortaya çıkmaktadır. Ancak sübvansiyonlar ilgili malın sadece ulusal düzeyde üretilen kısmına veriliyor ve ithalat kalemlerinin bu aktarılan değerlerden her hangi bir payı söz konusu olmuyorsa, tüketici fiyatlarının dünya fiyatları düzeyine gelmesi sonucu tüketiciler bu sübvans değerlerden herhangi bir fayda sağlamamakta ve bu yardımlardan bütünüyle üretici birimler yararlanmış olmaktadır. Bu noktada ithalatçı ülkenin global ölçekteki üretim ağırlığı mal arzına ilişkin esnekliğin öncelikle belirleyicisi konumundadır ve kamu erki karar sürecinde sadece ulusal düzeyde üretilen bir malın (veya malların) üzerinde sübvansiyonlarının sınırladığında ithalat politikasının kontrol edilebilirliğini artırmakla kalmayacak, kısmen de olsa uluslar arası ölçekte fiyatların belirlenmesindeki bir yaptırımı da yakalamış olacaktır (Taylor,1979:227).

B- ENFLASYONİST BİR YAPIDA SÜBVANSİYONLARIN KONUMU

Genel bir yaklaşımla enflasyonist sürece ilişkin sübvansiyonların etkinliği, maliyet artış unsuru olarak vergilendirmenin etkisini, negatif bir vergilendirme yaklaşımı içerisinde maliyet unsurunu azaltması ve dolayısıyla da fiyat artışlarını düşürmesi (veya ilgili süreçte en azından durdurması) bazında ortaya

(1) Grafik (1) de ifadesine çalışılan arz esnekliğini, $e_s = (MN / OM) / (ZL / KM)$ olarak ve talep esnekliğini de, $e_d = (MN / OM) / (KZ/KM)$ şeklindeki bir eşitlikle biçimlendirmek olanaklıdır. Üretim ve tüketici arasındaki sübvansiyonel değer bölüşümü, arz esnekliğinin talep esnekliğine oranı olarak gerçekleşmesi, " e_s / e_d " biçiminde ifadesini bulacaktır.

çıkılmaktadır denebilir. Bu bağlamda enflasyonist fiyat artışlarından doğrudan ve en çok etkilenen stratejik mallar üzerinde bir sübvansiyon politikasının etkinliği arz-talep dengesini sağlamasının yanı sıra, piyasadaki iktisadi ilişkilerin belirlenmesi yönlendirilmesinde de ön plana çıkmakta ve satın alma gücü paritesine ilişkin bir denge unsurunun yaratılmasına da öncelikle yardımcı olmaktadır (Tanzi,1985:162-165).

Ancak bu noktada sübvansiyon politikasının başarısının, üzerinde mali yaptırım ve hedeflerin yoğunlaştığı malların seçimi ve yönlendirilmesine bağlı olabileceğini de incelemek gerekir. Seçilen stratejik malların sübvansiyon edilen değerinin yansımaları, bu mallar üzerindeki maliyet unsurları değişikliklerinin oransal değeri ve etki payıyla ölçülmekte, aksi bir durumda ise sübvansiyonun piyasadaki mamul fiyatlar üzerindeki etkisi kaybolabilmektedir ki, bu diğer bir yaklaşımla enflasyon oranlarına koşut artan yüksek değerlerdeki bir sübvansiyon limiti gereksiniminin de kaçınılmaz olduğunu gündeme getirmektedir (Nicholson,1983:93)

Dönemsel enflasyondan sorumlu dengesizliklerin yönlendirilmesine ilişkin malların seçiminde "aktif" ve "pasif" mal ayırımına gidilmesinin piyasadaki ürün fiyatlarının birbirini etkilemesinde ön plana çıkan "aktif mallar" sınıflamasının enflasyona özgü bir sübvansiyon politikasını doğrudan etkilemesinden ötürü ortaya çıktığı görülür (Hagger,1977:139-141). Bu yaklaşım çerçevesinde piyasadaki aktif mallara enflasyonist baskının düşürülmesi amacıyla sübvansiyonel bir destek verilmesi, satın alma gücü paritesine sağladığı dolaylı destek bazında o malın talep esnekliğini de artırarak, aktif mallar üzerindeki satın alma gücünün pasif mallara geçişine olanak sağlayacaktır. Aktif malların fiyatlarının diğer pasif nitelikte sınıflanan piyasa malları fiyatlarına doğrudan bir etkide bulunabilecek konumu, diğer taraftan pasif malların piyasada oluşacak fiyat istikrarına etkisi bazında bu tip malların yeterli arz esnekliğine sahip olmalarından ve fiyatlarındaki yükselişlerin enflasyonist politikaların yönlendirmesinde sakıncası olmayışından ortaya çıkmaktadır (Nicholson,1989:424-426). Bu bağlamda enflasyonist süreçte etkili bir sübvansiyon politikasının arz ve talep bağıntısı arasında bir dengesizlik unsuru olabilecek tüm piyasa malları bazında değil, stratejik mallar üzerinde bir yaptırım etkinliğinden söz edilebilir ve kamu harcamalarının yönlendirilmesinde sübvansiyon politikalarının başarısına ilişkin anahtar bir rol oynar (Taylor,1977:226-228).

Enflasyonist sürece ilişkin dengelerin yönlendirilmesinde sübvansiyonların doğrudan tüketiciye aktarılması şüphesiz beklenmez. Çünkü sübvansiyonların yansiyabileceği olgusu, yansımaya sürecinin sürekliliği ve dönemsel uzunluğu

açısından önemli yansıma sorunlarına da sebep olabilmektedir (Hockey,1979:394-395). Bu diğer taraftan sübvansiyon olarak aktarılan değerlerin piyasada talebe bağlı oluşan fiyatlara yansıyabileceği ve sübvansiyon politikalarını başarısız kılabileceği düşüncesinden hareketle araçların sübvansiyonları olarak enflasyonist sarmalı hızlandırabileceğini gündeme getirirse de sübvansiyon politikalarının iyi kullanılmasıyla üretim ve dağıtım aşamalarının konjonktüre uygun yapısı, olumlu bir denge süreci yaratabilmektedir. Bu yüzden enflasyonist bir dönemde sübvansiyon olgusuna ilişkin değer dağıtım politikalarının fiyat kontrol tedbirleriyle teknik olarak desteklenmesi gereği doğmakta, tüketimden alınan vergi oranlarına ilişkin pozitif bir düzenlemeyle aktif ve pasif mallar arasındaki ayrıcalığın artırılarak sübvansiyonların etkinliğini sağlayan değer aktarımlarının bütünüyle pasif mallar üzerinde hissedilmesinin önlenmesi gereği kaçınılmaz olmaktadır (Nicholson,1989:165-167).

C-YATIRIMLARIN UYARILMASI SÜRECİNDE SÜBVANSİYONLARIN İKTİSADİLİĞİ

Yatırım uyarılması sürecinin hem genel nitelikleri yaptırım ve tedbirlerle, hem de özel teşvik ve yardımların genel yapısı bazında özel bir teşvik ve donatım politikası etüdünü kapsayan bir süreç olarak karşımıza çıktığı görülür(Ferderer,1993:32-35). Bu bağlamda ilgili süreçteki sübvansiyonların kapsamı, emek gücünün işin içeriğine uyum sağlaması ve sınıflanmasında bir yardım niteliği taşıyabilmesinin yanı sıra, hedef seçilen stratejik yatırım bölgelerine yönlendirilmiş özel bir donatım-yatırım primi olarak de biçimlenebilmektedir (Ferderer,1993:36-37). Diğer bir anlatımla devlet yatırımların uyarılması sürecinde sübvansiyon olgusuna yönelik çeşitli kolaylıklar oluşturarak ve kalkınma politikalarına yönelik kuruluşların asgari temettü garantisini sağlayarak sübvansiyonların yapısını düzenleyebilmektedir. Bu yaptırımlar özellikle faiz ve vergi indirimleri çerçevesinde yoğunlaştığında, yatırımların sınıflaması, daha öznel bir üretim yapısına yönelerek iktisadi dönüşümlerinin esnekliği artırmakta ve uyarılmış yatırım hedeflerinin merkezden uzaklaşarak ülke düzeyinde daha dengeli dağılımı kolaylaşabilmektedir (Akella and Greenbaum,1992:30-34). Bu bağlamda sübvansiyonel yaptırım ve tedbirler, devlete ülke düzeyinde iş gücü ve sermaye mobilitesini yönlendirme ve hızlandırma fırsatını vermesinin yanı sıra, toplam yatırım oranını yükseltecek yatırımların uyarılmasına ilişkin firmaların bağımsızlık marjlarının düzenlenmesi ve genişletilmesinde önemli mali etkinlik sahası yaratmış olacaktır (Taylor,1979:18).

Ancak bu süreçte sübvansiyonların yatırımlar düzeyindeki başarısı, sübvansiyonların iktisadiliğiyle ölçümlenebilmekte ve kamu erkinin müdahaleleri bu çerçevede bir anlam kazanmaktadır. Sübvansiyonel güçlü bir oto-finansmanın hedeflenen yatırımlara ilişkin nispi değeri, yüksek faiz uygulamalarıyla çalışan yatırımcıyı, oto-finansmanın iktisadiliği açısından dar bir sermaye piyasasının zorlamalarından kurtararak sübvansiyonel yüksek likidite sunumlaması açısından optimal kredi olanaklarına kavuşmasını kolaylaştırır (DeRosa,1978:76-81). Başka bir açıdan ise amortisman karşılıklarındaki yasal artış ve beklenen sübvansiyonların sağlanması, pay sahiplerine kar dağıtımı ve personel ile ücret pazarlığı dönüşümlerinde karar sürecindeki yöneticilerin pazarlık gücünü artırarak, özellikle büyük firmalar açısından teknolojik yapının tercihlerinin değerlendirilmesinde bir iktisadilik yaratabilmektedir ki bu diğer ifadeyle firmaların öznel otonom bir iktisadiliği, mali çevrelerle üretim araçlarını sunumlayanlar karşısında özerk yapısına özgü ve uyumu yakalayabilmesi anlamına da gelmektedir. Özellikle uluslar arası rekabete açık firmalar açısından ulusal oto-finansman kaynaklarını artırmaya yönelik çabalar yüksek oranda "cash-flow" politikalarına ilişkin optimal bir iktisadi yaptırımı gündeme getirmekte, bu firmalar bazında marjinal ve eskimiş uluslar arası girişimlere sübvansiyon verilmesini edimsel olarak sınırlamaktadır (Turnovsky,1978:2-8).

Orta ve uzun vadeli politika hedefleri açısından üretime yönelik donatım sübvansiyonları ile mali teşviklerin kısılmasına dayalı bir oto-finansman politikasınca kamu otoritelerince karar verilmesi, konjonktürel maliye politikasına ilişkin iktisadi etkinliği azaltabilmektedir (Stiglitz,1962:266-271). Bu bağlamda örneğin enflasyonla mücadele programları kapsamında iskonto hadleri ve vergi oranlarının gözden geçirilmesi, yada kredi limitlerinin sınırlaması gibi mali yaptırımlar, öz kaynakları yeterli olan büyük girişimlerin yatırım yapmaz. Sürdüremeleriyle de yatırım malları talebindeki artışı ve gelirleri çarpan etkisi yoğunluğunu yükseltebilmekte, bu durumda da piyasaya ilişkin genel fiyat düzeyinin yükselmesine dorudan etkide bulunabilmektedir. Yine bu çerçevede ilgili konjonktürde bazı firmaların nispi de olsa sübvansiyonlara ilişkin kamu fonlarıyla finanse edilebilir bir sürece girmesinden ötürü yatırım maliyetlerinin düşmesi, bu firmaların marjinal maliyeti daha yüksek kredi ve borçlanma yaptırımlarıyla işlem görmesi durumunu yaratmaktadır ki bu olgu sübvansiyonların iktisadiliğini ön plana çıkarması açısından oldukça çarpıcıdır (Johnson,1977:260-266). Diğer taraftan konjonktüre ilişkin vergi indirimleri ve mevcut sübvansiyonların kümülatif toplu bir etkisi, sübvansiyon edilen üretim aşaması noktasından ileri veya geriye yansıtılabilirliği ölçüsünde kapitalist bir tekele yol açabileceği olasılığını her zaman taşımakta, hatta sanayi kapitalizmine

özgü sermayede aşırı toplanma ve rant kollama hedeflerini yükselterek devlet kurumlarındaki klasik kamu ve özel sektör farklılığına özgü ikiliği fazlasıyla aşan bir denge yaratabilmektedir. Özetle kalkınma planları çerçevesinde belirlenen hedefler ve özellikle sanayi hedeflerine yönelik yeni bir yapı kazandırılması çabası, rasyonalitesini yitirmiş bir yaptırımla girişimci firmaların emrine verilmiş sübvansiyon edilen değerlerin iktisadiliğini önemli ölçüde olumsuzlaştırmaktadır.

(Peacock,1985:149-155).

3- SÜBVANSİYONLARIN YANSITILABİLİRLİĞİ

Sübvansiyonların yansıtılabilirliği kurum kazançları üzerinden alınan vergi oranları negatif bir vergilendirme olgusu içerisinde değerlendirildiğinde vergi oranlarına ilişkin maliyet unsurlarının fiyat artışlarını nispi olarak düşürmesi biçiminde ortaya çıkmakta, bu olgu öncelikle ortalama sermaye hasılası, verim oranına ilişkin karların payı ve negatif vergilemeye konu olan sübvansiyon değerlerine ilişkin marjinal vergileme eğilimi veya değişimleriyle manipüle edilmektedir (Lipsey and Steiner,1981:450-451). Diğer bir açıdan sübvansiyonların bu bazda yansıtılabilirliği pozitif değerli vergilendirme olgusunun maliyet unsuru olarak sonraki aşamaya yansıtılabilirliği olgusuna dayalı ancak karşıt ve maliyet unsurunu düşürücü bir negatif vergilendirme biçiminde yaptırım kazanmaktadır. Bu bağlamda sübvansiyon edilen her bir yaptırım, sübvansiyon edildiği değer kadar süregelen vergi oranlarının yarattığı maliyet unsurunu, vergi oranları değişkeni olarak azaltacak ve sermayenin dönemsel brüt verim oranı eşitliğine eşdeğer ($Y_{g,t}$) net aktif değeri (K) miktarıyla ters orantılı bir oluşum yaratacaktır (Pindyek and Rubinfeld,1995:309). Özellikle kısa dönemde vergi değişimlerine ilişkin parametrik vergi çoğaltanı etkisinin daha yoğun vurgusu nedeniyle, sübvansiyonların yansıtılabilir nispi değeri, brüt verim oranı eşitliğine ilişkin değeri artırabilecek konumda etkin olabilmektedir (Uluatam,1991:110-117). Musgrave'in vergi değişim oranlarına ilişkin yansıma modelini de esas olarak brüt sermaye oranına (Y_g) ulşılan eşitliği aşağıdaki gibi yazmamız olanaklıdır(Saraçoğlu,1998:336).

$$Y_{g,t} = a_0 + a_1 \Delta C_{t-1} + a_2 V_{t-1} + a_3 J_t + a_4 X_t + a_5 G_t + a_6 X_{t-1} + U_t \dots \dots \dots (2)$$

Eşitlik (2) de "t" net aktif değerlere ilişkin zamanı ifade etmektedir. Sermayenin brüt verim oranı vergiden önceki kazançları da ($\pi_{g,t}$) dikkate alarak yazıldığında bir önceki dönem net aktiflere (K_{t-1}) olan oranı olarak biçimlenebilmektedir.

$$Y_{g,t} = \pi_{g,t} / K_{t-1} \dots \dots \dots (3)$$

Sübvansiyonların genel bir sınıflamasına ilişkin bölümlemeyi, yapım ve altyapı sübvansiyonları, faiz indirimleri ve vergi oranlarına ilişkin pozitif düzenlemeler, mesleki beceri ve araştırma-uyum sübvansiyonları ile araç ve gereç donanımına ait sübvansiyonlar olarak yaptığımızda, eşitlik (2) ve (3) deki bileşenler : " C_t ", ilgili zaman periyodundaki tüketim harcamaları; " V_t " ilgili dönemdeki imalat sanayi stokları farklılık oranını; " X_t " sübvansiyon etkisi olabilecek vergi değişimlerini; " G_t " kamu harcamalarını; " U_t " ilgili zaman dilimindeki değişkenlerin olasılık değerlerini ve " J_t " ise doğrudan pozitif sübvansiyon etkisi olan, kurumlar vergisi dışındaki tüm vergilerden transfer harcamaları çıkarıldıktan sonraki parasal değer, aynı döneme ilişkin milli gelire oranını ifade etmektedir. Verginin brüt verim oranına etkisiz olduğu veya sübvansiyonlar nedeniyle vergi değişim oranları etkisinin "sıfır" olduğu konum ise " Y " olarak gösterildiğinde sübvansiyonlar ile nötralize edilen yansıma,

$$Y_{g,t} = Y' \dots \dots \dots (4)$$

Olarak irdelenebilir. Yasal vergi oranına ilişkin (Z) borçlanılan vergi ($T=Z \cdot \pi_g$) oranına ilişkin sermayenin ilgili zamana ilişkin (t) brüt sermaye oranı ise,

$$M_t = T / K_{t-1} \dots \dots \dots (5)$$

Biçiminde ifade edilmektedir. Bu anlamda yansıma derecesi (R_t) aşağıdaki gibi izlenmektedir;

$$R_t = (Y_{g,t} - Y') / (Z_t \cdot Y_{g,t}) \dots \dots \dots (6)$$

Eşitlik (6)'de, vergi değişim oranlarına ilişkin yansıma değeri (R_t) dönemsel verim oranlarındaki artışa ilişkin nispi değer, ödenmiş vergi değişim miktarına oranı olarak biçimlenmekte ve sübvansiyon olgusu çerçevesinde vergi oranlarındaki bir negatif değişim süreci, maliyet unsuruna olan etkisiyle, vergi değişkeninin parametrik yapısına özdeş ($R_{g,t} = a_n$), bir sonraki aktarım dilimine yansiyabilmektedir. Bu bağlamda eşitliklerdeki diğer değişkenlerin vergi oranlarından bağımsız olduğu olgusu, negatif vergi değişimlerinin sübvansiyon etkisini ön plana çıkarmakta ve parametrik vergi çoğaltanı etkisinin negatif değeri de sübvansiyon edilmesi hedeflenen ekonomideki stratejik yaptırımın (veya malın) üzerindeki sübvansiyon etkisini artırmaktadır ki, bu diğer bir yönüyle sübvansiyon kazancının üreticiler ve tüketicilere ilişkin bölüşümünün, maliyetlere özgü olarak ortaya konulmuş bir fonksiyonu olduğunu da gündeme getirmektedir (Sandford, 1992:253-257).

Diğer bir açıdan ise aynı sürece ilişkin sübvansiyon olgusu çerçevesinde kamu harcamaları (G) trendine özgü bir artış, vergi oranlarının negatif oransal yansımaları çerçevesinde sübvansiyon etkisine oransal bir değer artışı katacak, ancak kamu harcamalarının arttığı fakat yine aynı süreçte vergi oranlarının da pozitif bir artış sürecine girdiği konjunktürde ise kamu harcamaları artışı bazında irdelenecek sübvansiyon olgusu, pozitif vergi yansımaları vurgusunu nispi olarak azaltarak artan vergi oranları ile oluşabilecek maliyet unsurunu kamu harcamalarına dayalı bir finansman etüdüyle hedeflenen denge seviyesine ulaştıracaktır. Kısaca piyasadaki fiyat artışlarına ilişkin trendin sübvansiyonlar ile optimal denge noktasına ulaşması ve üretici karlarındaki azalmayı ödünleyen sübvansiyonların (veya negatif vergi oranlarının) verim artışlarına koşut fiyatlardaki azalmayı gündeme getirmesiyle, yeterli talep esnekliğine sahip malların sübvansiyon kazancı tüketiciye yansıtılabilecektir (Kreinin, 1995:157-158).

4- ÜLKEMİZDE 1990 SONRASI SÜBVANSİYONLARIN

İKTİSADİ YERİ

Ülkemizde 1990 sonrası konjunktüre ilişkin teşvik belgeleri bazındaki sübvansiyonların sektörel dağılımı oranları açısından oldukça farklılıklar göstermekte, bu nispi farklılıklarla kamu müdahalesi dışında bir pazar mekanizmasına dönmeyi hedeflemenin yanı sıra, kamu erki manipulasyonları da ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda sübvansiyonlara ilişkin yatırım teşviklerinin, imalat sektörü öncelikli ağırlık kazandığı ve 1990 sonrası diğer nispi sübvansiyon dağılımlarında diğer sektörlerin payını düşürdüğü izlenmektedir.

Cari fiyatlar düzeyindeki sektörel dağılım, sektörler arasındaki oransal dağılım olarak madencilik sektöründe en büyük paya sahip gibi görünse de, bu sektöre ilişkin konum olarak değerlendirildiğinde, imalat sanayiinin sektörel yatırım teşvik oranı 2000 yılı başlarında dönem başı (1991) itibarıyla oransal bir düşüşe konu olmuştur. Bu olgu diğer bir anlamda aynı döneme ilişkin hizmet sektörünün yatırıma teşvikleri konusunda payının artması biçiminde yeni bölüşüm dengesine ulaşmış, ancak bu yeni denge oluşumu aynı döneme ilişkin sektörel kalkınma planlarındaki gelişme hedeflerine zıt bir yapı oluşturmuştur. Örneğin enerji sektöründeki reel yatırımların 1990 sonrası yıllardaki nispi azalışı, hem reel büyüme hızındaki düşme ile, hem de mevcut enerji üretim tesislerinin modernizasyonuna yönelik teşvikler kapsamındaki sübvansiyonların azalışı ile lineer bir uyum göstermektedir (Saraçoğlu, 1998:339-344). Bu durumun yanı sıra sektörel dağılıma ilişkin tarım sektörü, 1990 sonrası dönemde dönem

başı ve dönem sonu (1999) itibarıyla tarım sektöründeki yatırım teşvik miktarı, cari fiyatlar düzeyinde yaklaşık 85,4 trilyon TL. artarken aynı ölçülerde örneğin imalat sektörünün dönem başı ve sonu artış farkı yaklaşık 1,9 katrilyon civarında olmuştur. Ancak aynı dönemdeki hizmet sektöründeki artışta nispi olarak bir yükseliş söz konusu iken, cari miktarlar olarak dönemsel dalgalanmalar yaşanmış, dönem başı ve sonu farkı da yaklaşık 1,5 katrilyon olarak gerçekleşmiştir. Sübvansiyon olgusu kapsamında 1990 sonrası yatırım teşvik belgelerinin dönemsel dağılımını aşağıdaki tablo (1)'de izlemek olanaklıdır.

Tablo (1)

Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörlere İlişkin Oransal Dağılımı (%)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Tarım	1.7	1.3	1.1	1.1	0.4	1.8	0.8	2.1	2.0	2.6
Madencilik	4.0	2.9	2.9	2.1	0.	1.3	1.7	2.2	1.2	1.0
İmalat San.	62.6	66.5	69.5	59.8	87.6	73.7	63.0	48.7	43.4	47.3
Enerji	4.3	2.2	3.6	5.0	2.4	3.4	7.0	5.1	4.3	2.3
Hizmetler	28.8	27.0	20.9	32.0	9.0	19.8	27.5	41.9	4.0	46.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Yatırım Tutarı	38.131	51.230	228.812	208.862	2.187.011	1.997.992	3.302.618	4.100.777	4.664.362	3.478.918

*Milyar TL.

**Ocak-Haziran 2000

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Mayıs-Temmuz 2000, ss.24-25

Tablo (1)'de oransal dağılım olarak hizmet sektörünün artan yükü, oransal dağılım olarak hizmet sektörüne ait yatırım teşviklerinin payının artmasıyla sonuçlanmış, ancak sanayi ürünleri ve ara mallarına ilişkin imalat sanayi teşviklerinin oransal payı aynı yıllar bazında düşmüştür.

İlgili döneme ilişkin ülkenin milli gelir ve kalkınma hızına etkisi bazında incelenebilecek bir diğer gösterge de yatırım tutarları olgusudur. Yatırım tutarlarının cari fiyatlar düzeyindeki miktarları da özellikle imalat sanayi yüzdelerindeki farklılıklara uyumlu bir dalgalanma süreci göstermekte ancak ilgili dönemdeki enflasyonist baskı ile yatırım tutarlarının reel değerinin sanayi ve ara malları üretimine yönelik yatırım trendlerinin oldukça gerisinden süregeldiği gözlenmektedir (Altıok, 1998:260-265). Sübvansiyon edilen selektif iktisadi harcamaların bütünüyle yeni yatırım etüdlerine yönlendirilmesiyle yatırım teşvikleri oranında bu kaleme ilişkin belirgin bir artışın olduğu yine de söylenemez. Bunun yanı sıra mevcut yatırımların genişletilmesi ve üretim hacimlerinin artırılmasına yönelik sübvansiyon politikalarının 1990 sonrası

belirgin olarak ön plana çıktığı göze çarpmakta, özellikle kamu sektörü de dahil sabit sermaye yatırımlarına ilişkin konsalide bütçe içerisindeki pay belirgin bir artış periyoduyla süregelmektedir. Ancak ülke düzeyindeki sabit sermaye artışlarına yönelik belirgin artış, özel sektör kalemleri bazında oransal bir artışa konu olmuş, bunun yanı sıra kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının yaklaşık % 10 civarında dönemsel nispi bir azalışı yaşanmıştır.(2)

Sübvansiyon edilen iktisadi yatırımların yatırım teşvikleri bazında içeriklerine yönelik oransal dağılımını aşağıdaki tablo (2)'de görebiliriz.

Tablo (2)
Yatırım Teşviklerinin Kapsamlarına Göre Dağılımı (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
KOMPLE VE YENİ YATIRIM	76.7	69.0	60.7	69.9	76.0	82.7	80.0	79.7	74.7	64.7	65.2
TEVŞİL	11.3	18.8	20.7	20.2	12.0	13.4	14.7	11.8	14.1	16.8	17.2
MODERNİZASYON	5.4	5.2	8.0	5.0	2.8	1.7	1.3	1.7	3.0	4.3	7.0
DAR BOĞAZ GİDERME	1.6	0.1	1.3	0.4	3.2	0.2	0.3	0.8	0.6	0.9	0.4
YENİLEME VE RESTORASYON	0.8	1.5	3.1	1.1	0.9	0.5	1.0	2.0	1.3	3.5	3.8
FİNANSAL KİRALAMA	0.5	0.2	2.0	1.5	2.2	0.8	2.0	2.1	2.3	1.3	1.8
DİĞER	3.7	5.3	4.2	1.9	2.9	0.7	0.7	1.9	3.9	8.5	4.6
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

*Ocak-Haziran 2000

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Mayıs-Temmuz 2000, ss.26

Tablo (2)'den de görüldüğü gibi, 1990 sonrası dönemde sübvansiyon değerleri yeni yatırımlara yönelik olmaktan daha çok, sektörlerin genişlemesine yönelik iktisadi yatırımlara ve yenileme-restorasyon dilimlerine yönlendirilerek konjonktürel politika hedeflerine ilişkin bir uyumlaştırma süreci hedeflenmiş, ancak iki kapsamdaki teşviklere ilişkin marjinal ve eskimiş girişimlere yönlenebilecek sübvansiyon değerleri optimal bir fayda-maliyet analizine tabi tutulmamıştır. 1990 sonrası yaşanan enflasyonist süreçte birlikte devlet tarafından hedeflenen ve yürütülen amaç, sübvansiyon değerlerinin yönlendirilmesiyle yatırım kararlarını etkileyerek güçlü bir oto-finansman oranı yaratmak ve yüksek faiz hadleriyle dar sermaye piyasasında iktisadi girişimleri desteklemek olmuşsa da, aynı dönemde

(2) Ülke düzeyindeki sabit sermaye yatırımlarının kamu ve özel sektör bölüşümündeki payları, kamu sektörüne ilişkin dönem başı 1990 yılında % 30,8 iken, dönem sonu 1999 yılı itibarıyla % 22,1'e düşmüş, bunun yanı sıra özel sektöre ait sabit sermaye yatırımlarında 1990 yılına ait % 69,2 lik oran, sübvansiyonların da etkisiyle % 78,1'e kadar çıkmıştır. Bkz: Devlet Planlama Teşkilatı, Temel Ekonomik Göstergeler, Temmuz 1999, ss.33-34.

yüksek likidite olanaklarının varlığı, ilgili yıllarda sübvansiyon olgusunun iktisadiliğini azaltmış, hatta zaman zaman bir rant dilimi olarak görülmesine de yol açmıştır.

Sübvansiyonlarla desteklenmesi hedeflenen iktisadi girişimler yüksek enflasyon oranlarına karşı bir maliyet sığınağı gibi görülmesinin yanı sıra, aynı dönemdeki yeni vergi düzenlemeleriyle girişimciler üzerindeki ağır vergi yükünün hafifletilmesine ilişkin mali destek gibi algılanmasını da gündeme getirmiş, adeta dönemin ilk yıllarında ihracata yönelik sübvansiyon değerler maliyetler bazında negatif bir yansımaya konu olmaktan daha çok daha yüksek bir kar marjı yakalama aracı olarak kullanılmıştır. Tablo(2)'den de izlendiği gibi, özellikle dönemsel enflasyonun en yüksek olduğu 1994 yılı, sübvansiyon değerlerin reel yatırım hacmini artıracak şekilde yönlendirilmesinden çok, dar boğaz giderme işlemleri bazında piyasa girişimci kar limitine süreklilik kazandırma işlemlerindeki yoğunlaşmasıyla diğer taraftan sektörler arasında döneme ilişkin hizmet sektörünün nispi değerinin büyümesiyle sübvansiyon politikasının enflasyonist sürece özgü bir yapılanmaya girdiğini de göstermektedir (Özker,2000:225-227). Ülkemizde bu bağlamda 1990 sonrası dönemde enflasyonla mücadele politikaları çerçevesinde sübvansiyonların manipulasyonuna ilişkin etkin bir istikrar politikaları yaptırımını bulmak zordur((Saraçoğlu,1998:353-356). Bu politikaların işlerliğine ilişkin devletin iktisadi amaçlı transferleri daha çok işletmelere kamu iştiraki niteliğinde ortaya çıkmış, ancak parametrik yatırım çoğaltanının $(1/(1-c))$ talebi artırıcı dönemsel etkisi, negatif bir vergi unsuru taşıyabilecek sübvansiyon harcamalarının " $c/(1-c)$ " dengesine ait çoğaltan katsayısının daha geçerli kılınmasına ilişkin yüksek enflasyon oranlarına duyarlı reel bir yaptırım kazanamamıştır.

5. SONUÇ

Sübvansiyon harcamaları, makro düzeyde öncelikle firmalara aktarılan karşılıksız kamu değerlerinin çeşitli iktisadi ve sosyal amaçlar doğrultusunda transfer edilmesinin yanı sıra, dönemsel denge politikalarının piyasa mekanizmasının işleyişiyle uyumlaştırılması ve oluşan yeni dönemdeki marjinal maliyet eğrisine ilişkin yeni denge noktasını da sürdürülmesini öncelikle amaçlar konumdadır. Bu kapsamda dönemsel mali planlamalarda selektif bir vergi uygulaması biçimiyle de yaptırım kazanabilecek sübvansiyonların etkinliğini kolay-

laştırmak ve enflasyonist gerilimlere gerekçe oluşturan piyasadaki mal ve hizmetlere ilişkin arz-talep dengesini de hedeflenen oluşuma manipule etmesiyle biçimlenebilmektedir.

238

Ülkedeki girişimlerin hiçbir özerk yapısının bulunmadığı ancak çevresindeki piyasa şartlarının sürekli dış etkisinin hissedildiği bir ekonomide, kamu erkinin sübvansiyonel bir eyleminin, optimal koşulların kurulmasına doğrudan katkıda bulunarak böyle bir istikrar durumunun gerçekleşmesi çerçevesinde sübvansiyon olgusunun yararlarını ön plana çıkarttığı görülmektedir. Ancak devlet sübvansiyonlarının yararlı olup olmadığına ilişkin dönemsel mali sübvansiyonel bir dengenin zaman öncelikli bir denge unsurunun vazgeçilmez bir ögesi gibi algılanması, sübvansiyonların çeşitliliğini ve girişimciler üzerindeki kamu erki bağımlılığını artıran ana unsur olarak karşımıza çıkmakta, kamu politikalarının hedefleri açısından sübvansiyonlar bir özendirme aracı oluşturuyorsa da bu hedeflere ulaşmada güçlükler ya edimsel olarak yada önceden kestirilemeyen parametrik sübvansiyonel yansımalar olarak gündemi oluşturmaktadır. Makro dengeler açısından da sübvansiyon kazancının imalat sektöründeki üreticiler ve tüketici hane halkları arasındaki bölüşümü, maliyetlerin tutarını baz alan bir varsayımın fonksiyonu olarak karşımıza çıkmakta, girişi sübvansiyon edilen nispi değerler karşılında fiyatlarını düşürerek ve talebin yeteri derecede esnek olması olgusundan da destek alarak sübvansiyon kazancını tüketiciye aktarabildiği izlenmektedir. Bu bağlamda kamu erkinin karar sürecinde hedeflenen firmalar ölçeğinde bir oto-finansman kolaylığının sağlanması, devletin konjonktürel politika araçları etkinliğini azaltırken, özellikle ülkemizde 1990 sonrası yaşanan enflasyonist süreçteki uygulanamaya çalışılan enflasyon karşıtı politikaları, iskonto hedeflerinin elden geçirilmesi, kredi tavanları ve içeriğinin saptanması, öz kaynakları bol olan girişimlerin yatırım hedeflerini aşması veya en azından sürdürmesi gibi yaklaşımlarla sübvansiyon politikalarını büsbütün amacından saptırmaktadır. Çünkü 1990 sonrası yıllarda ülkemizde de izlendiği gibi kredi yeterli kaynaklarıyla birlikte sübvansiyonel mali aktarımları elde ederek yatırım hedeflerinin her geçen gün yükselmesiyle yatırım malları talebinde bir artış yaratan girişim (veya girişimler) gelirlerin çarpan etkisi yoluyla genel fiyat düzeyini yükseltmesinden ötürü, doğrudan enflasyonist süreci tahrik eder bir konuma gelmektedir. Diğer taraftan 1990 sonrası dönemde baz yatırımların ki özellikle kalkınmada öncelikli bölgelere ilişkin yatırımların kısmen de olsa bazı kamu fonlarından finanse edilebilmesi,

yatırımların maliyetlerini düşürmesine karşılık, başka bir açıdan daha pahalı kredi ve borçlanma etüdlerini teşvik ederek sektörel gelişme dengelerini saptırdığı ve kredilerin likidite etkisiyle dolaylıda olsa enflasyonist bir etki yarattığı izlenmektedir.

KAYNAKÇA

- AKELLA, Srinivas R. And Stuart I. Greenbaum, (1992), "Innovations in Interest Rates, Duration, Transformation, and Bank Stock Returns", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.24, No.1, (February 1992), ss.27-42
- ALTIOK, Metin, (1998), "1980 Sonrası Türkiye'de Sermaye Birikimi ve Kriz", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt.25, Sayı 2, ss.245-274.
- BROCHIER, Hubert and Pierre Tabatoni, (1971), **Mali İktisat**, Çev. Adnan Erdaş, İstanbul İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- DEROSA, Paul, "Mortgage Rationing and Residential Investment: Some Results From a Brainard-Tobin Model", **Journal of Money, Credit and Banking**, v.10, no.1, (February, 1978), ss.75-87.
- FERDERER, J.Peter, (1993), "The Impact of Uncertainty on Aggregate Investment Spending: An Empirical Analysis", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.25, No.1, (February 1993), ss.30-48.
- GOODE, Richard, (1984), **Government Finance in Developing Countries**, The Brooking Institution, Washington D.C.
- HAGGER, A.J., (1977), **Inflation, Theory and Policy**, The Mc Millan Press Ltd., Newyork.
- HOCKLEY, Graham C., (1979), **Public Finance**, 2nd ed., Routledge and Kegan Paul Ltd., London.
- JOHNSON, Hanry G., (1977), "The Welfare Economics of Monetary Transfers and Reversed Transfers", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.9, No.2, ss.259-275.

- KREININ, Merdechai E., (1995), **International Economics**, A.Policy Ap Proach, 7th ed., The Dryden Press, Newyork.
- LIPSEY, Richard G. And Peter o. Steiner, (1981), **Economics**, 6th ed., Harper and Row. Publishers, Newyork.
- MUSGRAVE, Richard A. And Peggy B. Musgrave, (1989), **Public Finance in Theory and Practice**, 5th ed., Mc Grow-Hill Co., Newyork.
- NICHOLSON , Walter, (1989), **Microeconomic Theory**, 4th ed., The Dryden Press, Newyork.
- ÖZKER, A. Niyazi, (2000), **Enflasyonist Finansman Teorisi ve Türkiye**, Beta Yayın-Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- PEACOCK, Alan, (1985), "Macroeconomic Controls of Spending as a device for Improving Efficency in Government", **in Public Expenditure and Goverment Growth**, (Francesco Fote and Alan Peacock, ed), Basil Blackwell Inc., Newyork.
- PINDYCK, Robert S. And Daniel L. Rubinfeld, **Microeconomics**, 3rd ed., Prentice Hall, New Jersey.
- SANDFORD, Cedric, (1992), **Economic of Public Finance**, 4th ed., Pergamon Press, Newyork.
- SARAÇOĞLU, Bedriye, (1998), "Mali Açıkların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Rolü ve Enflasyonla Mücadelede Etkili Politikaların Seçimi", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt.25, Sayı 2, ss.329-359.
- STIGLITZ, Joseph E., (1969)," Effects of Wealth, Income and Capital Gains Tarahion on Risk Taking", **Quaterly Journal of Economics**, vol.83, no.2, ss.263-283.
- TANZİ, Vito, (1985), "Monetary Policy and Control of Public Expenditure", **In Public Expenditure and Goverment Growth**, (Fraucesco Ferte and Alan Peacock, ed.), Basil Blackwell Inc., Newyork.
- TAYLOR, Lance, (1979), **Macro Models For Developing Countries**, Mc Graw-Hill, Inc., Newyork.

TURNOVSKY, Stephen J., (1978), "Macroeconomic Dynamics and Growth in a Monetary Economy: A Synthesis", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.10, No.1, (February, 1978), ss.1-26.

ULUATAM, Özhan, (1991), **Kamu Maliyesi**, 4.Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.